

OCENE IN POROČILA – REVIEWS AND REPORTS

DOMINIKANSKI SAMOSTAN NA PTUJU. NOVA SPOZNANJA OB PRE- NOVI IN NAČRTI ZA PRIHODNOST. Znanstveni posvet na Ptuju, 31. maj 2013

Ob skorajšnjem dokončanju prve faze prenove ptujskega dominikanskega samostana je 31. maja 2013 v slavnostni dvorani ptujskega gradu potekal enodnevni znanstveni posvet *Dominikanski samostan na Ptuju. Nova spoznanja ob prenovi in načrti za prihodnost*, ki ga je organiziral Oddelek za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Mariboru v sodelovanju z Mestno občino Ptuj in Pokrajinskim muzejem Ptuj-Ormož. Posvet je pritegnil veliko udeležencev, in sicer strokovnjakov s področij umetnostne zgodovine, arheologije in zgodovine, študentov umetnostne zgodovine z ljubljanske in mariborske univerze, predvsem pa precejšnjo množico Ptujčanov, to pa kaže na aktualnost obravnavane teme.

Ptujski dominikanski samostan, najstarejši samostan uboštenih redov na Slovenskem, je bil ustanovljen leta 1230. Cerkev je bila verjetno zgrajena že sredi 13. stoletja, iz istega časa je tudi samostansko poslopje, ki je bilo pozneje večkrat prezidano. Okoli leta 1700 je bila cerkev temeljito barokizirana. Podrli so zgodnjegotski prezbitarij (dolgi kor) in spremenili cerkveno orientacijo, na vzhodni strani so okoli

leta 1710 uredili novo fasado, ki jo poleg bogatih arhitekturnih elementov krasijo kiparsko okrasje in štukature; prav tako je bila v tem času temeljito preurejena cerkvena notranjščina, ki je tako dobila bogat baročni videz. Sočasno s cerkvijo je bogato štukaturno okrasje dobil tudi letni refektorij, medtem ko se podoba križnega hodnika od 15. stoletja ni bistveno spreminjala in kaže svoj srednjeveški videz. V času cesarja Jožefa II., natančneje med letoma 1785–1786, je bil samostan razpuščen, vanj pa se je naselila vojska, ki je stavbo uporabljala vse do leta 1923. Po njenem odhodu naj bi v stavbi uredili tkalnico in barvarno svile, zaradi česar je bilo načrtovano uničenje nekaterih umetnostno pomembnih delov, a do tega na srečo ni prišlo. Nekdanji samostan in cerkev je nato leta 1928 kupil Mestni magistrat Ptuj in ga (delno) uredil za muzejske namene, pri čemer je dosledno upošteval smernice tedanjega konservatorja dr. Franceta Steleta. Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož, natančneje njegova arheološka zbirka, je skupaj z Zgodovinskim arhivom Ptuj v samostanu deloval do leta 2011, ko se je lastnica stavbe, Mestna občina Ptuj, odločila objektu dati novo namembnost, postal naj bi kulturno-kongresni center. Zaradi tega so izselili arheološko zbirko, ki sedaj ni več dostopna javnosti, nekdanjo cerkev in samostan pa so temeljito preoblikovali po projektih ar-

hitekturnega biroja Enota iz Ljubljane (arhitekt Milan Tomac). Čeprav so dela potekala pod nadzorom Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije (ZVKDS), so se kmalu pojavili dvomi o korektnosti prenove (zlasti predelave nekdanje cerkve v koncertno dvorano), ki je potekala skrito pred očmi javnosti. Simpozij ob zaključevanju prve faze prenove je bil zato namenjen predstavitvi novih spoznanj o dominikanskem samostanu, do katerih so strokovnjaki prišli med posegi, in seznanitvi strokovne in laične javnosti s prenovitvenimi deli.

Uvodnim nagovorom direktorja Pokrajinskega muzeja Ptuj-Ormož, Aleša Ariha, dekana Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, prof. dr. Marka Jesenška, in župana Mestne občine Ptuj, dr. Štefana Čelana, je sledil dopoldanski del simpozija s predstavitvijo novejših odkritij o dominikanskem samostanu in cerkvi. Prenovo samostana in cerkve za potrebe kulturnega središča, ki je pod vodstvom ZVKDS potekala med letoma 2011–2013, še posebej konservatorski koncept prenove, je predstavil odgovorni konservator doc. dr. Robert Peskar (ZVKDS, Območna enota Novo mesto). Njegovemu uvodnemu referatu so sledili trije prispevki, ki so natančneje osvetlili posamezne segmente konservatorsko-restavratorskih posegov oziroma odkritja ob njih. Evgen Lazar (ZVKDS, Center za preventivno arheologijo), ki je vodil zaščitne arheološke raziskave na objektu, je predstavil novejša arheološka odkritja na področju samostana; Vlasta Čobal Sedmak (ZVKDS, Restavratorski center) restavratorska dela na stenskih poslikavah, kamnitih elementih in štukaturah; dr.

Eva Ilec (Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož) pa tekstilne ostanke iz grobnice v gotskem prezbiteriju, ki so bili nepričakovano najdeni ob prenovi. Branko Vnuk (Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož), poznavalec arhitekture uboštenih redov, je v zanimivem prispevku predstavil nova spoznanja o arhitekturni podobi ptujskega dominikanskega samostana, do katerih so strokovnjaki prišli med zadnjo prenovno, pri čemer je posebej izpostavil vprašanje gradbene zgodovine. Marko Košan (Koroška galerija likovnih umetnosti, Slovenj Gradec) je s svojim referatom posegel v preteklost stroke in predstavil odkrivanje srednjeveških fresk v samostanu pod vodstvom dr. Franceta Steleta v letih 1928–1933, njegova odkritja pa nadgradil s kasnejšimi raziskavami o omenjenih poslikavah. Sklop je zaključil doc. dr. Janez Balažič (Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru), ki se je osredinil na srednjeveške stenske poslikave, odkrite ob zadnji prenovi. Zadnji trije referati so bili namenjeni podobi ptujskega dominikanskega samostana pred razpustitvijo v času jožefinskih reform. Boris Hajdinjak (Prva gimnazija Maribor) je predstavil pomembne osebnosti, pokopane v dominikanski cerkvi; dr. Ana Lavrič (Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU) fragmentarno ohranjene baročne poslikave v južnem traktu, odkrite leta 2011, na katerih so ikonografsko zanimive upodobitve doprsij dominikanskih svetnikov; izr. prof. dr. Polona Vidmar (Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru) pa je na podlagi pisnih virov skušala rekonstruirati opremo dominikanske cerkve ob razpusti samostana v času

Jožefa II. Iz domala vseh referatov je bilo jasno razvidno, da je ptujski dominikanski samostan zaradi svojih umetnostnih vrhuncev evropsko pomemben objekt, ki daleč presega provincialne okvire.

Za razliko od dopoldanskega dela, ki je bil pretežno posvečen preteklosti samostana, je bil popoldanski osredotočen na njegovo sedanost in prihodnost. Začel se je z ogledom konservatorsko-restavratorskih del v cerkvi in samostanu, ki ga je vodil odgovorni konservator doc. dr. Robert Peskar, prisoten pa je bil tudi avtor načrtov za prenovu, arhitekt Milan Tomac. Ogledu je sledila okrogla miza na ptujskem gradu, na kateri so sodelovali: župan Mestne občine Ptuj dr. Štefan Čelan, arhitekt Milan Tomac, odgovorni konservator doc. dr. Robert Peskar, vodja arheološkega nadzora Andrej Magdič (ZVKDS, Območna enota Maribor), direktor Pokrajinskega muzeja Ptuj-Ormož Aleš Arih, predstojnica Inštituta za arheologijo ZRC SAZU dr. Jana Horvat ter konservator in muzejski svetovalec Branko Vnuk, okroglo mizo pa je moderirala predstojnica Oddelka za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Mariboru in pobudnica posveta izr. prof. dr. Marjeta Ciglencečki. V razpravo se je poleg zgoraj navedenih vključilo tudi precejšnje število drugih udeležencev simpozija. Med bolj izpostavljenimi temami je bila usoda arheološke zbirke (v kateri so izjemno kakovostni in evropsko pomembni arheološki ostanki), ki sedaj ni na ogled javnosti, prisotni pa smo dobili vtis, da tako občina kot muzej nimata jasnega načrta za rešitev tega nadvse perečega vprašanja. Župan dr. Čelan

je prisotne celo presenetil z izjavo, da ostankov antične Poetovione (razen nekaj fragmentov) sploh ni, kar naj bi po županovih besedah potrdil tudi znani arheolog prof. dr. Bojan Djurić (v slednje pisec tega prispevka sicer močno dvomi), in je tudi po ugovoru predstojnice arheološkega inštituta dr. Jane Horvat vztrajal, da je s svojo izjavo mislil »prekleta resno«.

Glavni del popoldanske razprave je bil namenjen podobi prenovljenega samostana, do katere se je velik del razpravljalcev odzval nadvse kritično. Večini prisotnih se je zdelo problematična zlasti prenova cerkve, v katero so postavili velikansko tribuno iz armiranega betona, prepleskano s črno barvo, s katero so izničili vtis cerkvene notranjščine. Kljub mnenju odgovornega konservatorja, da je imela prenova pozitivne in negativne učinke, in ne najbolj prepričljivega argumenta projektanta, da njegov projekt ni škodljivo vplival na stavbno substanco, saj v stene nekdanje cerkve niso vgradili niti metra inštalacij, pa je večina prisotnih, tako umetnostnih zgodovinarjev kakor tudi laikov, poseg v cerkev ocenila kot uničenje kulturnega spomenika evropskega pomena. Izpostavljena je bila tudi akustika, ki naj ne bi bila primerna za predvidene dejavnosti v novi dvorani. Projektant na to vprašanje ni podal jasnega odgovora, je pa poudaril, da se je pred posegom posvetoval s strokovnjakom za področje akustike Sašem Galonjo. Nazadnje si je besedo vzela generalna direktorica ZVKDS doc. dr. Jelka Pirkovič, sicer umetnostna zgodovinarica, ki je v svoji razpravi obtožila umetnostne zgodovinarje, da konservatorjem mečejo polena pod noge in iščejo dlako

v jajcu. Na njena stališča, ki izhajajo iz absurdne teze, da so umetnostni zgodovinarji in konservatorji pripadniki dveh različnih strok, je kmalu po simpoziju v reviji *Umetnostna kronika* odgovoril avtor tega prispevka (Franci Lazarini, O Steletu, zazrtosti v preteklost, metanju polen pod noge in iskanju dlake v jajcu, *Umetnostna kronika*, 39, 2013, str. 1–2).

Na koncu okrogle mize je organizatorica posveta izr. prof. dr. Marjeta Ciglencečki predlagala, da bi prisotni sprejeli skupno izjavo, ki jo je v grobem tudi skicirala. Prebrano izjavo je velika večina prisotnih pozdravila z bučnim in dolgotrajnim aplavzom. Z izjavo oziroma delom izjave pa se niso strinjali generalna direktorica in nekateri člani ZVKDS (znaten del prisotnih predstavnikov spomeniškega varstva je z izjavo soglašal oz. ji ni nasprotoval) ter projektant prenove, zato je predstojnica Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU doc. dr. Barbara Murovec predlagala, da bi izjavo objavili v reviji *Umetnostna kronika*, hkrati pa je pozvala tudi vse, ki izjavi nasprotujejo, naj na uredništvo pošljejo svoje mnenje; obvezala se je, da bo njihovo mnenje objavljeno hkrati z izjavo. Niti konservatorska služba niti projektant temu pozivu nista sledila, je pa ZVKDS uredništvu poslal nepodpisan dopis, v katerem je predlagal preoblikovanje že sprejete izjave v skladu z njihovimi pogledi. Spreminjanje z veliko večino sprejete izjave je uredniški odbor označil za nesprejemljivo, zato je v 39. številki *Umetnostne kronike* (str. 38–42) skupaj s krajšim uredniškim komentarjem objavil obe izjavi (izvirno in »predelano«).

Odlično organiziran posvet je bil nedvomno eden najuspešnejših v zadnjih letih, saj je v razpravi sodelovalo veliko govorcev. Nova spoznanja so opozorila na izjemnost ptujskega dominikanskega samostana, simpozij pa je pokazal tudi na problematičnost najnovejših konservatorskih del v nekdanji cerkvi in samostanu. Konec dvajsetih let 20. stoletja je dr. France Stele videl prihodnost samostanskega kompleksa v njegovi preureditvi v muzej, pri čemer je imel vsa podpora tedanjih ptujskih mestnih očetov. Njegova odločitev se je izkazala za pravilno, saj je s tem samostan ne le obvaroval propada, temveč tudi preprečil pretirano poseganje v umetnostno kakovosten objekt, hkrati pa meščanom in obiskovalcem Ptujja omogočil istočasen ogled izjemne arheološke zbirke in srednjeveškega stavbnega spomenika. Kako pravilna je bila njegova odločitev, kaže tudi dejstvo, da je na tak način samostan preživel do danes. Žal so novodobni občinski možje skupaj s Steletovimi nasledniki (ki so leta 2013 praznovali stoletnico delovanja) in preveč ambicioznim arhitektom brez odnosa do dediščine izničili Steletova prizadevanja. S prenovo za potrebe kulturno-kongresnega centra, ki je po mnenju marsikoga za Ptuj precej prevelik, odločitev za spremembo namembnosti pa premalo premišljena, je bila radikalno in nepopravljivo okrnjena podoba evropsko pomembnega kulturnega spomenika, hkrati pa je Ptuj izgubil prostor za nadvse cenjeno arheološko zbirko, za katero ni znano, kdaj bo spet dostopna javnosti. Simpozij na ptujskem gradu je nedvomno opozoril na to perečo problematiko. Ptujске izkušnje naj pripomorejo, da

do podobnega posega ne pride še pri kakšnem drugem slovenskem kulturnem spomeniku.

Franci Lazarini

JOŽE MLINARIČ, JOŽE CURK, DOMINIKANSKI SAMOSTAN NA PTUJU. Zgodovinski arhiv na Ptuju, Ptuj 2009 (ur. Marija Hernja Masten)

Stavbni kompleks nekdanjega dominikanskega samostana na Ptuju velja za enega najpomembnejših kulturnih spomenikov Slovenije. Kljub temu njegovo današnje stanje stavbe in (kulturne) vsebine, ki naj bi se v njem izvajale, zaenkrat v celoti še ne dosejajo tiste ravni, ki pritičejo njegovemu slovesu. Obnova, ki se je začela leta 2011, sicer vzbuja upanje na boljše čase za kompleks sam in posledično tudi za mesto Ptuj ter njegove prebivalce. Nekako se zdi, da samostana od ukinitve delovanja leta 1786 pa do izpred nekaj let niso nikoli pustili na cedilu le tisti, ki so na papirju prelivali črnilo zanj oziroma o njem – v prvi vrsti zgodovinarji in umetnostni zgodovinarji.

Najkvalitetnejši trenutno obstoječi pisni spomenik o zgodovini samostana je leta 2009 izdal Zgodovinski arhiv na Ptuju. Institucija v svojih arhivskih fondih hrani nekaj originalnega arhivskega gradiva o njem, do leta 2012 pa je domovala prav v tem kompleksu. Znanstvena monografija s preprostim naslovom *Dominikanski samostan na Ptuju* sicer ni nastala izpod peresa ptujskih arhivistov, pač pa je ptujski

arhiv prevzel uredništvo in financiranje. Vse niti uredniškega dela so bile v rokah odlične poznavalke in neutrudne raziskovalke lokalne zgodovine Marije Hernje Masten, medtem ko sta vsebinski del monografije v največji meri pripravila zgodovinar Jože Mlinarič in umetnostni zgodovinar Jože Curk. Izbira avtorjev je bila vsekakor najustreznejša. Jože Mlinarič velja za najboljšega poznavalca zgodovine samostanov na Slovenskem, njegov opus vsebuje obsežne znanstvene monografije o samostanih v Stični, Pleterjah, Kostanjevici, Žičah in Jurkloštru, Studenicah, Marenberku in minoritskem samostanu na Ptuju; Jože Curk pa slovi kot največji poznavalec ptujske gradbene zgodovine. Kljub nesporni odličnosti obeh avtorjev pa pisanje monografije še zdaleč ni bilo enostavno. Največjo oviro pri kar se da natančni sintezi zgodovine jima je predstavljalo pomanjkanje arhivskih virov. Samostanski arhiv se z izjemo manjšega števila listin in dveh oziroma treh samostanskih kronik ni ohranil. Vsebinsko najbolj kakovosten ohranjeni vir je sicer rokopis oziroma zbirka prepisov dokumentov (*Collectanea*) dominikanskega samostana na Ptuju, ki je nastal izpod peresa enega pisarja, in sicer meniha obravnavanega samostana tik pred koncem 15. stoletja. Vsebuje prepise pomembnejših samostanskih dokumentov iz obdobja med letoma 1324 in 1496. Večinoma so to deželnoknežje (Friderik V. in Maksimilijan I.) potrditve različnih privilegijev oziroma svoboščin, kupoprodajne in darilne pogodbe, fevdna pisma salzburških nadškofov, delitvena pogodba med dominikanskim in minoritskim samostanom za posest